

Т.М. Шарова

БІОГРАФІЗМ ЯК СКЛАДНИК ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ БОНДАРЯ

Найстрашніше в житті – людиновбивство. Найпечальніші дні на землі, коли друзі ховають друга, коли мати відчуває серцем, що її сина уже нема серед живих. Нема більшої ненависті на світі, як до вбивці! Нема пекучішого гніву в серці, як до поневолювачів рідного краю, що спалюють білі хати, вішають сивих дідів, викручують дітям руки. Гаряча помста б'є молотом у груди, кличе до бою, до розплати над лютим ворогом. І немає такої сили, яка б зупинила людину в цій боротьбі. Минають дні і ночі, минають роки, а ми не можемо забути кривавої війни. Пам'ять серця повертає нас у минуле, і ми знову пломеніємо в ньому, нестримні, непереможні, дивовижні у своїх подвигах, в любові і ненависті.

Серед численних українських письменників, які по-своєму відтворили місце війни в житті людини почесне місце належить Василю Бондарю. На долю поета Василя Бондаря випала тяжка дорога, повита терном і колючим дротом, всипана битим склом і полита кров'ю найрідніших побратимів. Цю дорогу він пройшов як боєць, не вронивши своєї гідності, не сплямувавши честі радянської людини. У перші дні війни він разом із студентами Лубенського учительського інституту копає окопи біля містечка Оржиці і там потрапляє в оточення. Його кинули у табір для військовополонених, у так звану “Хорольську яму”. Тут юнак побачив звірства фашистів, до болю зрозумів, яка страшна чума звалилась на рідну землю. Він тікає з табору і веде широку антифашистську пропаганду, організовує втечу молоді, яку відправляли до Німеччини. У липні 1942 року його кидають до лубенської в'язниці, а через деякий час він уже в концтаборі Сирець, де тисячі росіян, українців і євреїв були розстріляні в Бабиному Яру. Після кривавого Сирця Василь Бондар був вивезений у табір смерті Дахау.

Земле рідна! Ти ще ніколи не вбирала в себе стільки крові, ти ще ніколи не знала, що сивим попелом з людського тіла тебе вкриють, як чорною наміткою. Німеччино! Твоє небо чорніє від диму печей, у яких спалюють юнаків і дівчат, полонених солдатів і бранок-жінок. Над тобою літає сиве волосся, неначе бабине літо:

Дріт колючий свистів, і бряжчало залізо.

Ойкнув хтось і осів. Захлинувся. Затих...

Дощ ущух. І проглянуло сонце червоне,

Зачепившись за бік заводської труби...

А в калюжі стояла босоніж колона –

Вісімсот арештантів... Чотири доби... [1, 12].

Серед них поет Василь Бондар, в якого займаються перші болючі рядки, холод пронизує йому все тіло, не чути рук і ніг, лише чути, як у грудях б'ється клубок вогняного серця.

Арештанти мовчать. Мовчить і Василь. Говорити має перший зліва в ряду.

Тільки він. Так звелів комітет. Перший зліва в ряду сказав: ні один арештант не піде працювати, не підніме руки на своїх! За якусь мить калюжа стала іржавою від крові... Бо всюди, де людина несла в серці любов до рідної Вітчизни, проходила перша лінія фронту з фашизмом! Мужні ставали першими зліва в ряду. Для Василя Бондаря вони ще досі стоять в очах як живі, вони полюбилися йому своєю стійкістю, незламною волею, вірністю священній боротьбі з ворогами. Боротьба гуртувала їх і загартовувала, цементувала дружбу в тяжкі дні неволі. Фашисти катували в'язнів, як ніхто ще у світі не катував людей за всю історію свідомого життя на землі. Здавалося, мукам не буде кінця, здавалося, серце не витримає і розірве груди своїм боєм і ненавистю. Та воно витримувало у цій боротьбі, і фашисти жахалися перед полум'ям сердець невмирущих людей:

Все завмерло. Ні горя, ні щастя,
Тільки сон. Тільки сум. Тільки жах.
І лиш люди в лахміттях смугастих
Зберігають огонь ув очах.
То вогонь непокори і честі,
Він і в мертвих не гасне – горить.
Легіони коричневих бестій
Неспроможні його погасить [1, 44].

У таборі смерті Дахау були в'язні з різних країн. Комуністи і безпартійні, росіяни і українці, поляки і чехи, французи і німці, словаки та італійці. Тут були молоді і старі, люди різного віку і різних уподобань. Та на кожного чекала паща крематорію, яка готіла вогнем вдень і вночі. Хто був з Радянського Союзу, того змушували малювати на червоному трикутнику букву “Р”, що означало – росіянин. Цю емблему мали носити щодня. Про людину з такою емблемою Василь Бондар почув зразу ж, коли їх привезли в табір. Це був росіянин Микола Хрисантов. Його фашисти закатували на очах усіх в'язнів за те, що він організував утечу з табору:

– Є з неволі на волю ворота –
У широкі зелені світи.
Не чекати свободи – боротись,
Не тремтіть, а на приступ іти!.. [3, 38].

Так Микола Хрисантов організував людей і вирвав їх вночі з тяжкого полону. У боротьбі з есесівцями він загинув, але його друзі, яких він прикрив собою в нерівному бою, вийшли на волю. Не рабське схиляння, не покору переможених бачили фашисти в таборах, а організований опір, незламність духу, віру в правоту, в перемогу. Повсюдно відчуваючи смерть, люди боролися з нею, не давали їй дихнути в душу. Адже допустити бодай привид смерті до себе – означало наполовину послабити боротьбу з нею.

Молодий поет бачить неймовірні муки і знущання, і думи його не про своє особисте життя, а про долю народів, які втягнуті у кровопролитну війну. Він уперше по-іншому думає про Німеччину, коли бачить, як фашисти катують німця-комуніста Буланже. Кати, глузуючи з нього, примусили його щодня котити камінь

від брами до кухні. Вони хотіли зламати волю комуніста, хотіли, щоб він привселюдно зрікся ідей Тельмана. Та минали дні, і сірий камінь усе меншав і стирався, а згорбатілий німець за дванадцять років не прокляв ні разу своєї долі. В душі поета у ті чорні дні неволі вперше народжуються страшні слова любові до чужої країни:

...Чуєш ти, країно, де багато
Моїх друзів виродок твій вбив,
Я тебе, прокляту й перекаляту,
Дивлячись на німця, полюбив!.. [2, 83].

Так рядок за рядком визрівала у серці поета книга гніву і боротьби, книга нечуваного болю і любові до життя. Ця книга з роками виписалась і в 1959 році вийшла під назвою “Маки на дроту”. В гострих публіцистичних віршах він змальовує катів-нацистів, які повсюди набудували чорні тюрми і табори смерті, які хотіли спалити усе світле і живе, що тільки було у людині.

Слова поета, як зерна гніву, розрослися нивою всенародної ненависті, вселюдської помсти за поневіряння і муки. Все, що було пережите в неволі, все, про що думалося у сірі дні і ночі Дахау, вилилось на папір, немов гаряча магма з кратера вулкана. У циклі віршів “Брати” Василь Бондар розповідає про апостолів неволі, своїх друзів по табору, які пліч-о-пліч із ним несли віру в перемогу над фашизмом, до останнього подиху боролися з чорними силами нацизму.

Микола Хрисантов і Якоб Буланже, Едуард Емері і югослав Юлій Цезар, чех Юзек Поспішіл і Рафо з Італії – кожний із них був до кінця воїном, кожний робив усе, що міг, лише б допомогти товаришам по спільній боротьбі у катівні. Француз Емері змайстрував приймач, і друзі слухали московські передачі про перемоги радянських військ. Едуарда Емері після мук і знуцання відправили до крематорію. І не було ніякої надії на життя, всі думали, що немає вже їхнього друга. Але він знову з'явився, видаючи себе за поляка. Йому замінили номер, переодягнули, і він знову серед живих:

Ми раділи, ми ясніли, каторжани-трударі,
Ти сказав:
– Фашистам-дурням комуніста Емері
Не убити там, де в спілці всіх країн пролетарі! [5, 37].

Пролетарська солідарність і дружба – ось граніт, об який розбивали лоби “високі” спеціалісти гітлерівських в’язниць. Їм не вдалося зламати волю людини, вибити дух комуністичних ідеалів. Італієць Рафо, знешкоджуючи бомби серед кам’яних брил, підірвав есесівський загін. Фашистські офіцери захотіли подивитись на його майстерність у цій чудодійній роботі. Та Рафо добре знав свою роботу. Лише дим і каміння здійнялись на тому місці, де стояли фашисти.

Збірка поезій “Маки на дроту” збуджує у нас важкий спомин про минулу війну, адже поет, живий свідок німецької неволі, заговорив пристрасним словом не тільки про народне горе, а й про високу красу людського серця, про невмирущі ідеї пролетарського інтернаціоналізму, про переможність комуністичних ідеалів у всьому світі. Та чи не наймиліше для поета писати про труд людини, про солодку

втому після жнивного дня в тихі літні вечори. Біографізм є складником поетичної творчості Василя Бондаря. У своїх творах він ніби відтворює саме ту реальність, ті події, які відбувалися з ним та його товаришами насправді. Відійшли минулі дні у сні і спогади, прийшла жадана пора людського щастя. Писалися нові поезії, більше мріялося.

Після “Маків на дроту” виходять книжки поезій “Зоре моя непогасна” (1960 р.), “Сонце над хмарами” (1963 р.), повісті “Листя летить проти вітру” (1963 р.), “Вільгельм Телль з-під Полтави” (1964 р.), збірка оповідань “Лебеді летять на південь” (1965 р.). І щиро заговорило серце про нове життя, про неспокій людини у вічних турботах на землі, про цвіт білих вишень. Через труд до прекрасного, від плекання до високого зросту, від мрій і бажань до дії, до поступу вперед – ось ті мотиви, які визначають творче кредо поета.

У вірші “Пам'яті Григорія Тютюнника” автор з любов'ю згадує свого друга, земного в усьому, людяного в великому і малому. Він і Василь Бондар тяжку каторгу, і його серце тягнулося до доброти і щирості. Тож недаремно так хвилююче написані ним рядки про друга:

Всім ти був і дорогим, і рідним,
Наче думи рідної мотив...
Ти ввійшов у серце моє бідне
І навік його збагатив [1, 76].

Від філософських роздумів і високих громадянських мотивів, від публіцистики, гнівної і пристрасної, до ніжної лірики та епічної розповіді про людей і їх щоденне життя – така палітра поета, гама його оповіді про дороге і рідне, про ненависне і прокляте.

Багато нових поезій входить до цієї збірки, поет зростає, шукаючи все яскравіші образи, поглиблюючи майстерність. Поряд з поезіями ми зустрічаємо поеми. Цікава за своїм змістом поема “Сковорода в Бабаях”. Нині багато поетів осмислюють життя і творчість Сковороди, шануючи великий талант українського філософа, його потяг до науки, до пізнання природи. Василь Бондар по-своєму трактує нам образ Сковороди як трудолюбця, показує, з якою турботою ставився Сковорода до кожної людини. У грозову ніч у вдовиці Марії громом запалило біля хати дуба, потрощило білокору березу. Григорій Сковорода піклується, аби не загорілась вдовина хата. Та все обійшлося добре. І коли Марія вранці вийшла у двір, вона очам своїм не повірила. Повалене дерево було порубане на дрова, а біля воріт стояли малі дубочок і берізка, які до сходу сонця посадив Григорій.

Марія пропонує залишитися в неї на зиму, бо не час ходити в заметілі по сніжних дорогах. Сковорода їй відповідає:

Воно-то так, а тільки мене манить
Туди, де люди сірії гуртом
До світла прагнуть крізь густі тумани... [4, 4-5].

Громадянське понад усе – ось ідеал життя Григорія Сковороди. Він розвіював тумани над головами людей, ніс ясне світло своєї душі, віддавав знання народові, з якого вийшов і якому все життя служив. Останнім часом Василь

Бондар багато працює в галузі прози. Оповідання і повісті, написані за останні роки, розширили коло тем письменника, допомогли йому ще глибше заглянути в душу людини, розкрити її красу й велич [6, 251].

Та все ж таки, поезія живе у серці, піснею зринає до сонця, хвилює і захоплює неповторністю. До неї вриваються минулі ноти полум'яної публіцистики, і знову чути заклик бойової сурми:

Сни як сни: звичайні й дивовижні
Бачу я щоночі, і мені
Знов привиділись на тому тижні
Загратовані, колючі дні...
Тільки ж гляньте: у шпильчастім Бонні,
Де спокійно кровожерам жить,
В канцлера на жилавій долоні
Гітлерівська свастика лежить [2, 56].

Пам'ять серця – найглибша пам'ять, і її нікому не затерти. Поет пильнує ворога, знаючи його підлість і ницість. Найменший порух фашизму на Заході збуджує найстрашніші картини людиноббивства, нагадує про найчорніші дні нацистського режиму. Бути завжди напоготові, берегти мир на землі, боротися з фашизмом кожної миті – кличе слово поета, яке народилося з любові і ненависті у дні грізної війни.

Література:

1. Бондар В. Маки на дроту. Поезії. – Харків, 1959. – 87 с.
2. Бондар В. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1967. – 103 с.
3. Бондар В. Поезії // Прапор. – 1964. – № 7. – С. 38.
4. Бондар В. Сковорода у Бабаях // Прапор. – 1965. – № 5. – С. 4 – 9.
5. Бондар В. Пам'ять. Поезія // Прапор. – 1958. – № 7. – С. 35 – 43.
6. Шарова Т.М. Василь Бондар: художня модель світу в автобіографічних творах письменника // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – № 2. – Запоріжжя, 2008. – С. 251 – 257.

Аннотація

Биографизм является составляющей частью поэтического творчества Василия Бондаря. В своих произведениях он будто воспроизводит именно ту реальность, те события, которые происходили с ним и его товарищами в действительности. Молодой поэт видит невероятные муки и издевательства, и мысли его не о своей личной жизни, а о судьбе народов, которые втянуты в кровопролитную войну. Сборник поэзий “Маки на проводе” – тяжелое воспоминание о прошлой войне, ведь поэт, живой свидетель немецкой неволи, заговорил страстным словом не только о народном горе, но и о высокой красоте человеческого сердца.